
WYDAWNICTWA

Recenzje

Gdańskie Gimnazjum Akademickie, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2008: t. I: *Szkice z dziejów*, pod red. E. Kotarskiego, ss. 419; t. II: *Wybór źródeł z XVI i XVII wieku*, red. L. Mokrzeckiego, ss. 323; t. III: *Wybór źródeł od XVI do XVIII wieku*, red. Z. Nowak, ss. 560; t. IV: *W progach Muz i Minerwy*, red. Z. Głombiowska, ss. 261; t. V: *Źródła i artykuły*, red. L. Mokrzecki i M. Brodnicki, Gdańsk 2011, ss. 225

Powstałe w roku 1558 Gdańskie Gimnazjum Akademickie należało do najsłynniejszych szkół swoich czasów. Odegrało znaczącą rolę w kształtowaniu elit nie tylko Prus Królewskich, ale oddziaływało znacznie szerzej na sąsiednie tereny. Szkoła miała wybitnych profesorów i wielu równie wybitnych absolwentów, którzy pełnili ważne funkcje nie tylko na terenie miasta Gdańska.

W 2008 r., a więc w 450 rocznicę powstania szkoły, w Wydawnictwie Uniwersytetu Gdańskiego opublikowana została praca zbiorowa, wydana w kilku tomach, poświęcona dziejom Gimnazjum. Przewodniczenia Komitetowi Redakcyjnemu podjął się ówczesny rektor Andrzej Ceynowa, a w skład Komitetu weszli wybitni uczeni związani z gdańskim uniwersytetem. Redaktorem pierwszego tomu jest Edmund Kotarski, drugiego Lech Mokrzecki, trzeciego Zbigniew Nowak i czwartego Zofia Głombiowska. Poszczególne tomy różnią się od siebie zawartością.

Pierwszy tom zatytułowany *Szkice z dziejów* zawiera szereg rozpraw poświęconych różnym aspektom funkcjonowania szkoły. Rozpoczynają tom rozważania Lecha Mokrzeckiego przedstawiające działanie szkoły od powstania w roku 1558 do połączenia gimnazjum ze Szkołą Mariacką w 1817 r. i utworzenia Gimnazjum Miejskiego. Następnie Edmund Kizik omawia koszty utrzymania szkoły – uposażenie profesorów, dochody szkoły itp. Finansowej problematyce poświęcony jest artykuł Edmunda Kotarskiego, który omówił fundacje stypendialne w dawnym Gdańsku. Ten sam autor przedstawia w następnym tekście rektorów i profesorów w XVII stuleciu. Zbigniew Nowak zajął się Biblioteką Rady Gdańskiej w poszczególnych okresach jej działalności. Rozpoczął od krótkiego zarysowania dziejów bibliotek gdańskich, których początki sięgają XII w. Twórcą Biblioteki Rady Gdańskiej był Giovanni Bernardino Bonifacio, markiz Orii, jego krótka biografia znalazła się również w szkicu Z. Nowaka. Omawiana Biblioteka powstała w 1596 r. i miała służyć uczniom gdańskich szkół, na czele z Gimnazjum. Za kres jej

istnienia uznaje się rok 1821, kiedy to przekształcona została w Bibliotekę Miejską i zerwano jej ścisłe związki z gimnazjum. Znaczna część księgozbioru przetrwała do dzisiaj i wchodzi w skład zbiorów Biblioteki Gdańskiej PAN.

Po rozprawie poświęconej bibliotece w tomie pierwszym zamieszczono szereg tekstów omawiających poszczególne nauki w Gdańskim Gimnazjum Akademickim. Małgorzata Czerniakowska zajęła się najpierw astronomią i Janem Heweliuszem, a następnie matematyką i fizyką w Gimnazjum. Filozofię omówił Mariusz Brodnicki, historię – Lech Mokrzecki, nauczanie języka polskiego w XVII w. natomiast Regina Pawłowska. Zagadnienia związane z muzyką przedstawiła Danuta Popinigis, z teologią – Sławomir Kościelak, z prawem Tadeusz Maciejewski. W tomie tym znalazł się jeszcze tekst Edmunda Kotarskiego poświęcony poezji okolicznościowej profesorów i uczniów gimnazjum oraz rozprawa Edmunda Kizika poświęcona życiu codziennemu w Gdańskim Gimnazjum Akademickim. Tom uzupełnia bibliografia oraz indeks osób. Podkreślić trzeba również bogatą ikonografię, która uzupełnia i ilustruje poszczególne teksty – zamieszczone zostały portrety profesorów, rektorów, strony z publikacji związanych ze szkołą, pamiątkowe medale, dawne widoki Gdańska i budynku szkolnego.

Tom drugi to wybór źródeł z XVI i XVII w., a więc z pierwszego okresu działalności szkoły. Przy czym przyjęto następujący układ publikacji źródeł – na początku zamieszczono podobiznę pierwszej strony druku, następnie łaciński tekst dokumentu z bogatymi przypisami i na końcu polskie tłumaczenie. Przedstawione dokumenty pochodzą z lat 1568–1658 i w znakomitej większości znajdują się dzisiaj w zbiorach Biblioteki Gdańskiej PAN. Najstarszy zamieszczony dokument to statut szkoły z roku 1568 autorstwa rektora szkoły od 1567 r. Andrzeja Franckenbergera. W tomie zamieszczono w sumie 10 dokumentów związanych z działalnością szkoły – są to regulaminy, prawa, przykładowe plany zajęć, spisy zajęć z nazwiskami profesorów. Jako ostatnią zamieszczono mowę Jana Maukisha z 1658 r. na rocznicę stulecia Gimnazjum. Na końcu tomu znajduje się wykaz skrótów, słowniczek autorów antycznych oraz indeks osób.

Kolejny, trzeci tom pod redakcją Zbigniewa Nowaka, ma również charakter źródłowy, obejmuje wybór źródeł od XVI do XVIII w. Na tom ten składają się dwie części, pierwsza to przetłumaczone na język polski i opracowane edytorsko przez Zenobię Lidię Pszczółkowską źródła związane z funkcjonowaniem Biblioteki Rady Miasta Gdańska od początku jej dziejów w 1596 r. do początków XVIII w., kiedy to w 1713 r. ukazała się bibliograficzna publikacja Efraima Praetoriusa opisująca powstanie i działalność Biblioteki. Druga część zawiera źródła związane z obchodami 200-lecia działalności Gimnazjum Akademickiego. W tym przypadku tłumaczenia łacińskich tekstów podjął się Roman Dziegielewski, on również opracował je edytorsko oraz opatrzył komentarzem filologicznym i historycznym. Niemieckojęzyczny tekst okolicznościowego kazania jubileuszowego wygłoszonego 13 czerwca 1758 r. przez rektora Ernesta Augusta Berlinga przetłumaczyła i opracowała Grażyna Łopuszańska. Zasada publikacji źródeł jest taka, jak w tomie poprzednim. Publikację źródeł uzupełnia indeks nazw osobowych i geograficznych.

Czwarty tom zatytułowany jest *W progach Muz i Minerwy* i zawiera 7 studiów różnych autorów poświęconych w większości omówieniu wybranych utworów powstałych

w środowisku gimnazjum. Józef Budzyński omawia działalność humanistycznego gimnazjum w Gdańsku w XVI i XVII w. Elżbieta Starek zajęła się napisanym przez rektora Andrzeja Aurifabra programem szkoły wzorowanym na koncepcji Filipa Melanchtona. Zofia Głombiowska omówiła dwa XVI-wieczne poematy, powstałe w środowisku związanym z Gimnazjum, autorstwa Achacego Cueusa i Jana Rybińskiego. Utwory te były najpierw przedstawione społeczności szkolnej w formie ustnej recytacji, a następnie wydrukowane. Na zakończenie rozważań poświęconych tym dziełom znajdują się ich łacińskie teksty. Kolejne napisane przez Agnieszkę Witczak studium poświęcone jest utworom weselnym powstałym w związku z zawarciem małżeństwa przez rektora Jana Hoppego z Anną córką Eberharda Roggen z Chełmna w roku 1559 opublikowanym w oficynie Franciszka Rohdego. Epitalamium dla pana młodego napisali Achacy Cureus oraz Michał Retellius i teksty te również zamieszczone zostały w omawianym tomie. Tematem kolejnego tekstu jest ponownie utwór autorstwa Achacego Cureusa napisany w 1564 roku w czasie epidemii i stanowiący przejmujący opis miasta w trudnym okresie i człowieka, którego zaraza atakuje nie tylko w sensie fizycznym. Jacek Pokrzywnicki przedstawił mowę na stulecie pokoju oliwskiego wygłoszoną w 1760 roku przez profesora retoryki i poezji Gottlieba Wernsdorfa. Autor omówił układ i treść mowy, środki stylistyczne. Na zakończenie tomu Krzysztof Głombiowski przedstawił XIX-wiecznego działacza polskiego – Krzysztofa Celestyna Mrongowiusza jako tłumacza Ksenofonta. Tom ten, podobnie jak poprzednie kończy indeks osób.

Po kilkuletniej przerwie w roku 2011 ukazał się kolejny – piąty – tom dziejów Gdańskiego Gimnazjum Akademickiego, redagowany przez Lecha Mokrzeckiego i Mariusza Brodnickiego. Ma on charakter mieszany, zawiera zarówno edycję źródeł, jak i artykuły omawiające wybrane fragmenty dziejów szkoły. Pierwsza, źródłowa część zawiera 2 teksty w wersji łacińskiej i polskiej. Są to ważne XVI-wieczne źródła. Przywilej Jana Rolaua gwardiana klasztoru franciszkanów w Gdańsku z 1555 r. dotyczący przekazania klasztornego budynku na potrzeby szkolnictwa, to pierwsze z nich. Drugie natomiast to wygłoszona w 1568 r. przez rektora Andrzeja Franckenbergera mowa. Tekst mowy uzupełnia zamieszczony na końcu tomu indeks osobowy i geograficzny opracowany przez Romana Dziegielelewskiego. Kolejną część rozpoczyna jeden z redaktorów tomu Lech Mokrzecki refleksjami o Gdańskim Gimnazjum w czasach I Rzeczypospolitej. Edmund Kizik zaś w swoim artykule zamieszczonym w tym tomie nawiązuje do opublikowanych w pierwszym tomie tekstów poruszających problemy życia codziennego w gimnazjum, przy czym tekst ten został wzbogacony przypisami. Edmund Kotarski przedstawił biografie XVII-wiecznych uczonych gdańskich zachowane w różnych formach – samodzielnych druków, ewentualnie jako część publikacji innego rodzaju – kazań, dedykacji czy epitafiów. Adam Skarszewski zajął się nauczaniem anatomii i medycyny w Gimnazjum, a Sławomir Kościelak teologią w okresie Colloquium Charitativum. W tomie tym zamieszczony został również teksty autorstwa Lecha Mokrzeckiego poświęcony poglądom gdańskich profesorów na temat socynianizmu, Mariusza Brodnickiego o nauczaniu filozofii w XVI w. Zenobia Lidia Pszczółkowska powróciła do osoby Jana Bernardyna Bonifacia, markiza Orii i jego zasług dla Gdańska. Jerzy Trzoska przedstawił uwarunkowania społeczno-gospodarcze rozwoju kultury gdańskiej w drugiej połowie XVII i w XVIII

wieku. Marian Pawlak natomiast podjął się porównania akademickich gimnazjów Elbląga, Gdańska i Torunia. Tom kończy studium Kazimierza Puchowskiego poświęcone modelowi kształcenia elit w szkolnictwie katolickim i protestanckim w Prusach Królewskich. Podobnie jak wcześniejsze tomy, również ten wyposażony został w indeks osób.

Omawiana publikacja jest kolejnym ważnym krokiem w badaniach nad dziejami edukacji w epoce nowożytnej. Tak ważna szkoła, jaką było Gdańskie Gimnazjum Akademickie, doczekała się wreszcie opracowania, na jakie zasłużyła. Grono wybitnych fachowców z zakresu dziejów oświaty, kultury, nauki podjęło się zbadania różnorodnych aspektów funkcjonowania szkoły zarówno od strony formalnej, ekonomicznej, przez programy, spuściznę i osobistości związane z działaniem szkoły do roli, jaką odgrywała ona w życiu miasta i regionu. Publikacja jest tym cenniejsza, że obok opracowań zamieszczono w niej również materiały źródłowe – pisane i ikonograficzne w doskonały sposób wzbogacające informacje zawarte w opracowaniach poszczególnych zagadnień.

Dorota Żołądź-Strzelczyk

Elżbieta Magiera, *Spółdzielczość jako forma edukacji w szkolnictwie polskim Drugiej Rzeczypospolitej (1918–1939)*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2011

W roku 2011, nakładem Wydawnictwa Naukowego Uniwersytetu Szczecińskiego, ukazała się książka Elżbiety Magiery pt. *Spółdzielczość jako forma edukacji w szkolnictwie polskim Drugiej Rzeczypospolitej (1918–1939)*. Jest to rozprawa, co należy z całym naciskiem podkreślić, o charakterze nowatorskim. Prace, które powstały do tej pory na temat spółdzielczości w kontekście edukacji Drugiej Rzeczypospolitej, posiadają charakter rozproszony i niekompletny. W tym kontekście książkę E. Magiery uznać można za pierwsze w historiografii polskiej tak pełne i syntetyczne opracowanie. Ukazanie się recenzowanej pracy było tym bardziej niezbędne, że uczniowski ruch spółdzielczy – jak zauważa we „Wstępie” sama Autorka – był w okresie międzywojennym masowy, a w dokonaniach na tym polu wyprzedzała Polskę tylko Francja (s. 10).

Struktura książki obejmuje siedem rozdziałów uzupełnionych o wstęp, uwagi końcowe, bibliografię, spis ilustracji oraz tabel.

„Uwagi wstępne” przedstawiają założenia metodologiczne omawianej rozprawy, precyzyjne określenie przedmiotu badań, wyjaśnienia terminologiczne i podstawy źródłowe. Uwagę odbiorcy zwraca szczególnie staranne uzasadnienie wyboru tematu, prezentujące nie tylko aktualny stan badań nad podjętym zagadnieniem, ale i wskazanie na potrzebę pochylenia się nad problemem uczniowskiego ruchu spółdzielczego. Potrzeba ta, co wyraźnie zauważa Autorka, nie wynika tylko ze wspomnianego już niedostatku badań w odniesieniu do okresu międzywojennego. Przywołanie polskiego dorobku w zakresie spółdzielczości wydaje się niezbędne zarówno w kontekście powojennej etatyzacji tej formy